

De Maaltijd van de Heer

Online college Protestantse Kerk in Nederland, 25 maart 2021

Jan Muis

‘In de kerk leven we van wat we ontvangen. Genade is de grondtoon. Wat ons geschonken wordt in Woord en sacrament zet ons leven in een totaal ander perspectief.’ Dit zijn drie krachtige zinnen uit de visienota van de Protestantse Kerk in Nederland *Van U is de toekomst* (15, 21). De spannende vraag is nu: is dit ook te merken aan de manier waarop wij het avondmaal vieren? Leven wij hier van wat we ontvangen? Is genade hier de grondtoon? Wordt ons leven hier in een ander perspectief gezet? Aan de beantwoording van die vraag wil dit college een bijdrage leveren.

Theologische reflectie volgt op de geloofspraktijk en de geloofsbeleving. Daarom begin ik dit college met mijn beleving van de Maaltijd als lid van de gemeente van Christus, als gelovige. Elke gelovige kan daar haar beleving naast zetten.

Wanneer ik met mijn medegelovigen rond de tafel ben en uit de handen van de voorganger brood krijg aangereikt met de woorden van Christus ‘dit is mijn lichaam’, en wijn met de woorden ‘dit is mijn bloed’, dan besef ik dat Jezus Christus door zijn dood en door zijn opstanding de dragende grond is van mijn bestaan. In gemeenschap met hem kom ik los van alles wat tussen mij en God en tussen mij en anderen instaat, mijn fouten, mijn tekorten, mijn twijfel, mijn angst, mijn gekrenktheid en mijn woede. Heel die last valt dan van mij af. Ik ben vrij. Ik zie God, de tafelgenoten om mij heen, en mijzelf als nieuw. Ik zie Gods koninkrijk dat komt.

Niet elke viering wordt zo’n ontmoeting met Christus, zo’n nieuwe verbinding met zijn gemeente. Soms blijf ik opgesloten in mijn eigen ervaringen, gevoelens en gedachten, en word ik niet in de ruimte gezet. Gemeenschap met Christus is geen automatisme, ook niet in de Maaltijd.

Wanneer ik nadenk over de betekenis van deze maaltijd, ga ik als protestant uit van de bijbel. Een van de oudste benamingen in het Nieuwe Testament voor het avondmaal is: Maaltijd van de Heer (1 Korintiërs 11: 20). Die naam geeft de kern aan van de verschillende bijbelse gegevens: hij is de gastheer aan deze tafel en alles in deze maaltijd spreekt van hem en van zijn gemeente.

Als de kern van de Maaltijd herkenbaar en ervaarbaar blijft, dan kan hij op verschillende manieren worden vormgegeven. Maar niet op alle manieren. Er zijn vormen van maaltijd die ons niet met Christus en zijn gemeente verbinden en daarom geen werkelijke Maaltijd van de Heer, geen sacrament, kunnen heten. Welke zijn dat? Deze vraag is in alle gemeenten acuut geworden door de coronacrisis. Kunnen we doorgaan met de vormgeving zoals die in de kerkorde is geregeld? Dan lopen we het gevaar dat mensen worden besmet. Kunnen we de Maaltijd tijdens de crisis achterwege laten? Dan lopen we het gevaar dat onze gemeenschap met Christus verzwakt. Is er een uitweg uit dit dilemma? Kan de Maaltijd misschien zo door de gemeente worden gevierd dat je er online aan kunt deelnemen? Maar is dat nog een werkelijke Maaltijd van de Heer?

De Synode van de Protestantse Kerk in Nederland heeft online deelname aan de Maaltijd in de kerk mogelijk gemaakt. Intussen wordt er in de kerk heel verschillend over gedacht. In deze discussie spelen tenminste drie verschillende vraagcomplexen een rol.

1. Hoe zwaar weegt het gevaar van besmetting door corona en hoe zwaar weegt de nood van maandenlange onthouding van de Maaltijd?

2. Kun je achter een scherm in je huiskamer werkelijk aan een viering van de Maaltijd in de gemeente deelnemen, of blijf je achter een scherm altijd een toeschouwer?

3. Kan het sacrament, de bijzondere aanwezigheid de Heer in de tekenen van brood en wijn, plaatsvinden bij mensen die niet lijfelijk samen zijn met andere leden van de gemeente in de ruimte waar brood en wijn tot teken zijn gesteld?

Bij deze laatste vraag duikt opnieuw een probleem op waarover in de kerken al eeuwen verschillend wordt gedacht: in hoeverre is de werkelijke presentie van Christus gebonden aan het brood en de wijn die in de Maaltijd tot tekenen van zijn lichaam en bloed worden? Het is geen wonder dat de vraag of een online deelname aan de Maaltijd mogelijk is, in de rooms-katholieke kerk, de anglicaanse kerk en de lutherse kerken anders wordt benaderd dan in gereformeerde kerken.

De vraag naar de mogelijkheden en onmogelijkheden van de Maaltijd van de Heer online zal ik in dit college niet verder bespreken. Ik concentreer mij op de totstandkoming en betekenis van de Maaltijd in normale omstandigheden. Wanneer die voldoende duidelijk zijn, kan van daaruit verder worden nagedacht over het derde vraagcomplex dat ik zoeven noemde: of het sacrament online kan plaatsvinden.

Vijf aspecten van de maaltijd wil ik nader toelichten vanuit de kern. Het avondmaal is een Maaltijd van de Heer want

1. Christus heeft deze maaltijd ingesteld en hij roept ons tot deze tafel;
2. Christus is de Opgestane, hij zelf is in deze maaltijd bij ons aanwezig;
3. Christus is de Gekruisigde, hij geeft in deze maaltijd zichzelf aan ons;
4. Christus is de Komende, hij laat ons in deze maaltijd de vreugde smaken van Gods koninkrijk;
5. Christus is het Hoofd, hij verenigt ons met elkaar in zijn lichaam, de gemeente.

1. Christus heeft deze maaltijd heeft ingesteld en hij roept ons aan tafel.

In de nacht waarin Jezus werd uitgeleverd (1 Korintiërs 11: 23), heeft hij een Pesach-maaltijd met zijn leerlingen gevierd waarbij hij hun brood gaf met de woorden ‘dit is mijn lichaam’, en een beker met de woorden ‘dit is mijn bloed (van het verbond)’ (Matteüs 26:26-27; Marcus 14:22-23). Paulus en Lucas voegen daar nog aan toe dat hij heeft gezegd ‘doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken’ (1 Korintiërs 11:24-25; Lucas 22:19).

Met deze woorden heeft Jezus zelf de viering van de Maaltijd in zijn gemeente ingesteld en het brood en de wijn in deze maaltijd gelijkgesteld aan zijn lichaam en bloed, zijn eigen leven dat hij ging geven. Met deze ‘instellingswoorden’ zegt hij tot zijn leerlingen: blijf later doen, telkens opnieuw, wat wij nu doen in dit avondmaal: brood en wijn geven en ontvangen als mijn lichaam en bloed. Wanneer wij nu als zijn gemeente de Maaltijd vieren geven wij gehoor aan deze opdracht. Wij vieren nu dezelfde Maaltijd als Jezus en zijn discipelen toen. Onze Maaltijd is een herhaling en voortzetting van die maaltijd.

Dat wordt duidelijk wanneer aan het begin van elke viering de instellingswoorden van Jezus worden *geciteerd*. We horen dan uit de mond van de voorganger de stem van Christus zelf, tot ons gericht. De instellingswoorden maken het brood en de wijn op tafel voor de vierende gemeente tot lichaam en bloed van Christus. Hoe? Letterlijk of figuurlijk? Wordt het lichaam van Christus onlosmakelijk verbonden met dit brood en deze wijn, zo de lutherse traditie? Of worden brood en wijn tot tekenen van Christus’ lichaam in de hemel, zo de gereformeerde traditie?

Hoe men zich de verhouding tussen Christus’ lichaam en het brood en de wijn ook voorstelt, zowel Luther als Calvijn hebben de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in en door brood en wijn beleden. Beide tradities houden vast: door *dit* brood te eten en *deze* wijn te drinken, het brood en de wijn waarbij de instellingswoorden zijn gesproken, hebben wij gemeenschap met het lichaam en het bloed van Christus, zijn wij lijfelijk verbonden met het leven van de gekruisigde en opgestane Heer.

Wanneer de voorganger de instellingswoorden van Christus citeert en het brood en de wijn aanreikt zoals Christus dat deed, laat hij daarmee zien dat Christus zelf de gastheer is aan deze tafel, net zoals toen hij de maaltijd voor het eerst vierde met zijn leerlingen. In de viering van deze maaltijd horen wij de stem van onze Heer en geven wij gehoor aan zijn roep.

2. Christus is de Opgestane, hij zelf is in deze maaltijd bij ons aanwezig.

Het verschil tussen de Maaltijd met zijn leerlingen en met ons is, dat de Heer nu bij ons aanwezig is als de gekruisigde die is opgestaan uit de dood. In dit opzicht lijkt zijn aanwezigheid bij ons in de Maaltijd op die bij de Emmaüsgangers op de Paasdag. Eerst zagen zij niet dat de metgezel op hun weg naar Emmaüs Jezus was. Maar toen hij met hen aan tafel lag, het brood nam, het zegengebied sprak, het brood brak en het hun gaf, toen herkenden ze hem – en: toen werd hij aan hun blik onttrokken (Lucas 24: 30-31). De verborgen aanwezigheid van de Opgestane was voor hen herkenbaar aan het nemen, breken en geven van brood.

Zo is het ook wanneer wij de Maaltijd vieren en de voorganger nu zegt en doet wat Jezus toen zei en deed. Door de instellingswoorden, door de aanroeping van de Geest, door het nemen, breken en gieten, het geven en ontvangen worden brood en wijn tekenen van Christus. Door de Heilige Geest is de Opgestane in deze tekenen werkelijk bij ons. Wanneer wij dit brood eten en deze wijn drinken, verbindt de Heilige Geest ons met het vlees en bloed, het lijfelijk bestaan van de gekruisigde en opgestane Heer.

De Maaltijd van de Heer is daarom veel meer dan een herinneringsmaaltijd. Wij gedenken Christus. Gedenken is wat anders dan herinneren. Herinneren is in gedachten teruggaan naar het verleden; gedenken is je bewust worden dat dezelfde Heer die toen en daar sprak en aanwezig was bij brood en wijn, hier en nu spreekt en aanwezig is bij brood en wijn.

3. Christus is de Gekruisigde, hij geeft in deze maaltijd zichzelf aan ons.

Wanneer Christus zegt ‘dit is mijn lichaam’ en ‘dit is mijn bloed’ (Matteüs 26: 26-28; Marcus 22-24) wijst hij daarmee naar zijn eigen leven dat hij voor ons gegeven heeft aan het kruis.

Jezus vierde de Maaltijd met zijn leerlingen in de ‘nacht waarin hij werd uitgeleverd’ (1 Korintiërs 11:23). Hij werd uitgeleverd door zijn vijanden. Maar zijn discipelen wisten dat ook zij in staat waren om hem aan zijn vijanden uit te leveren (Matteüs 26:22; Marcus 14:19). Ook Jezus’ eigen vrienden hebben hem verraden, verlaten en verloochend. Jezus lijdt daaraan dat zijn vrienden zijn vijanden worden.

Wanneer wij de Maaltijd vieren, gedenken wij ook het verraad en de verloochening van Jezus door zijn eigen vrienden. Ook door ons. Want wij zijn in de grond niet anders en beter dan Jezus’ eerste volgelingen. Ook wij nemen, passief en actief, deel aan het kwaad dat anderen wordt aangedaan. De bijbel noemt dat zonde. De wortel van onze zonde is onze ik-middelpuntigheid. Extreme uitingsvormen ervan zijn genadeloosheid en wraakzucht. De vrucht van de zonde is vervreemding en vijandschap.

Door zijn leven voor ons te geven, doorbreekt Jezus de vicieuze cirkel van onze genadeloosheid en wraakzucht en bevrijdt hij ons van onze zonde. In Mattheus’ overlevering van de instellingswoorden wordt dit uitgesproken: ‘Dit is mijn bloed, het bloed van het verbond, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van zonden.’ (Matteüs 26: 28). Deze vergeving is pure genade. Je kunt haar alleen met open handen ontvangen uit de hand van Christus. Dat doen wij aan de Maaltijd wanneer wij brood en wijn krijgen aangereikt.

4. Christus is de Komende, hij laat ons in deze maaltijd de vreugde smaken van Gods koninkrijk.

In de Maaltijd van de Heer zien we uit naar het koninkrijk van God dat Jezus Christus heeft aangekondigd. Matteüs en Marcus vertellen dat Jezus heeft gezegd dat hij geen wijn meer met zijn leerlingen zou drinken ‘tot de dag komt dat ik er met jullie opnieuw van zal drinken in het koninkrijk van God/mijn Vader’ (Marcus 14: 24; Matteüs 26:29). Paulus wijst ook op die toekomst, wanneer hij zegt dat wij de maaltijd van de Heer vieren ‘totdat hij komt’ (1 Korintiërs 11:26). Het komende koninkrijk van God wordt in de bijbel voorgesteld als een vreugdemaal. Evenals de maaltijden die Jezus met allerlei mensen heeft gehouden, wijst de Maaltijd van de Heer vooruit naar de toekomst van Gods koninkrijk. In dit koninkrijk zullen strijd, onrecht en

haat plaatsmaken voor vrede, gerechtigheid en liefde. Verdriet zal wijken voor vreugde. In de Maaltijd van de Heer verheugen wij ons op Gods koninkrijk dat komt.

5. Christus is het Hoofd, hij verenigt ons met elkaar in zijn lichaam, de gemeente.

Aan de tafel van de Heer delen wij brood en wijn met vele tafelgenoten naast ons. Het is één tafel, waar wij aan zitten, waar wij omheen staan of waar wij naar toe lopen. Het is één brood, dat wij samen met anderen eten, en één wijn die wij samen met anderen drinken. Wij worden als mensen in een nieuwe eenheid aan elkaar gegeven: als broeders en zusters. Zo maakt de Heilige Geest ons tot een bijzondere gemeenschap: één 'lichaam van Christus' (Romeinen 12:5; 1 Korintiërs 12:12-13, 27; Efeziërs 4:12; Kolossenzen 2:17). Scheidslijnen die in de maatschappij verdeeldheid en uitsluiting bewerkstelligen, vallen hier weg. We zijn één in Christus, niet langer gescheiden als Jood of Griek, besneden of onbesneden, slaaf of vrije, man of vrouw (1 Korintiërs 12:13; Galaten 3:28; Kolossenzen 3:11).

In de Maaltijd van de Heer worden we met God en met elkaar verzoend. We zijn geen vijanden meer, maar vrienden, geen vreemden, maar geliefden. We sluiten ons niet langer op in onszelf, maar herkennen de mensen om ons heen als onze broeders en zusters. Ons hart en onze handen worden geopend om Gods goede gaven met onze naasten te delen. Hier ontstaat een nieuwe manier van samenleven die doorwerkt in onze houding en in ons gedrag in de samenleving buiten de kerk.